

Dušan Jovanović
NA STARA LETA SEM VZLJUBIL
SVOJO MAMO

Slovo mame

Leta 1995 so mi iz Doma za starejše na Voždovcu telefonirali, da je moja mama umrla.

Odšla je srčika, ki so jo tatove sorodnice s strupenimi jeziki obrekovale, da je kuzla brez srca.

Em a je bila rojena leta 1911 na Reki. Leta 1942 je zbolela za tifusom in oglušela. Takrat sem bil z njo na polikliniki. Zaradi epidemije je bilo v bolnici hudo pomanjkanje prostora in sva ležala v isti postelji. In tudi meni je tifus nekoliko poškodoval sluh. Po mami ni smrti leta 1995, ko sem letel v Beograd po žaro, se je Milena z župnikom na Bohinjski Beli zmenila, da bo imel v petek, 10. januarja, pogrebno mašo za Emilijo Geber. Ampak ona je uradno pravoslavka, je rekla Milena. Preden se je poročila z Dušanovim očetom, se je morala prekrstiti. Ah, je rekel župnik, to ničesar ne spremeni, vsi smo Jezusovi dojenčci. Litani je bomo malo podaljšali, pa bo.

Do letos, do svojega 78. leta, se sploh nisem zavedal, zakaj sem tak, kot sem, od kod izvirata moja narava in moj značaj. Pri pisanju teh spominov, ko sem se potapljal na dno svojega otroštva, sem odkrival skrivnosti, ki so bile zakopane globoko v meni. Vednost o tem, kdo je bila moja mati. Spomine, ki sem jih nehote skrival pred samim seboj. Spomine na njeno nežnost in dobroto. Spomine na njeno šaljivost, na njeno otročjo naravo, na njeno igrivost. Čedalje bolj cenim te njene lastnosti, čedalje bolj sem

hvaležen za darove, ki so z nje delno prešli name, se naselili tudi v meni.

Priletel sem v Beograd, da bi organiziral pogreb, upajoč, da mi bo to uspelo še pred planiranim potovanjem v Izrael in Egipt. Vendar mi je kmalu postalo jasno, da tako hitro ne bo šlo. Čakanje na vrsto za kremacijo, papirologija in postopki bojo trajali minimalno dva tedna. Morda celo več. Nihče ni mogel predvideti točnega datuma kremacije. Fiksen je bil le 22. december, ko naj bi z Mileno, Mašo, Meto in Jero leteli v Tel Aviv. Bil sem v dilemi, kaj naj storim. Ali naj ostanem? Ali naj odletim? Ali naj pokopljem mamo? Ali naj grem na potovanje, ki sem si ga tako dolgo in tako silno želel? Če bi dal prednost emocijam, bi si rekel, samo eno mater imaš, ona te je rodila, ona te je dojila, ona te je držala za roko, ko si delal prve korake, nikogar na celem svetu nimaš, ki bi mu dolgoval več kot njej. Ostani tukaj, spominjaj se je, meditiraj, prižigaj sveče, misli nanjo, moli zanjo. Ampak želje, da bi šel na pot, da bi videl Jeruzalem, nisem mogel pogasiti. Prepričeval sem se, da na mamo lahko še lažje mislim v svetih krajih, tam lahko še lepše prižigam sveče in še bolj uspešno molim, ta pogreb v krematoriju sploh ni pogreb, ampak je neke vrste administrativni dogodek. Mama ne bo v ničemer prikrajšana, če mene ne bo tukaj, saj bo imela več kot dostojen pokop na Bohinjski Beli.

Obiskal sem moža Borke Pavičević – advokata Nikolo Barovića – in mu podpisal pooblastilo, da me v vsem zastopa. Nikola je s carinskim sodnikom Momčilom Tomićem pripravil papirje za izvoz urne.

Vprašal me je, ali ne bom na pogrebu. Zardel sem. Ne. Na kremaciji so bili prisotni Nikola, Borka in Borkina prijateljica Ana, uslužbenka CZKD (Centar za kulturno dekontaminacijo). Borka je kupila Emi lepo obleko in veliko rož. Med kremacijo je igral Mozartov *Rekviem*.

Petega januarja sem iz Kaira priletel v Budimpešto, iz Budimpešte sem se z vlakom odpeljal v Beograd, od Borke sem prevzel žaro in dokumente in sedel na avion za tržaško letališče Ronke (med vojno ni bilo letalske zveze Beograd–Ljubljana). Na letalu je poleg mene sedel montažer Andrija Zafranović. V Ronkah naju je s kombijem čakal filmski producent Brana Srđić. Ko smo prišli na mejno kontrolo, je carinik v prtljažniku zagledal žaro.

Kaj pa je to?

To je žara. V njej je pepel moje mame.

Odprite, da vidim.

Lejte, tu imam dokumente.

Odprite!

Ne, prosim!

Dal sem mu zdravniško poročilo o vzroku smrti, prijavo smrti in mamino osebno izkaznico. Dokumenti so bili v cirilici.

Jaz teh grabljic ne znam brat.

Jutri imamo na Bohinjski Beli pogreb.

Veste, kako bomo naredili. Vi boste to zadevo peljali nazaj, od koder ste jo prinesli, zglasili se boste na slovenskem veleposlaništvu in od njih dobili dovoljenje za izvoz.

Slovenska ambasada v Beogradu je zaprta, ne delajo!

Potem pa ta pisker deponirajte nekje v Italiji, pišite na zunanje ministrstvo in jih prosite za posredovanje! V Slovenijo s tem ne morete!

Dimitrij Rupel je moj prijatelj! A mu lahko telefoniram?

Iz policijske hišice se je zaslišal še en moški glas: a zdaj nam že svoje mrličice nosijo v državo pokopavat? Marš!

Od nekod se je vzela neka zelo spodobna gospa v carinski uniformi, vzela je v roke papirje, jih prebrala in rekla: Spustite jih naprej.

Spet skupaj

Na pogreb so prišli Milenini sorodniki in ducat vaščanov. Glede na to, da je bila Ema pred vojno samo dvakrat pri nas na Beli, je bil to razveseljiv odziv. Spoštljivost sovaščanov se me je dotaknila. Po govoru župnika in pesmi *Nmau čez Izaro*, ki jo je zapel Blejski kvartet, sem imel tudi jaz kratek nagovor. Rekel sem, da se danes poslavljam od svoje mame, od katere sem bil skoraj vse življenje ločen. Najprej so mene med vojno poslali v Makedonijo, potem sta se ločila moja starša in sem bil jaz dodeljen očetu, nakar se je moj oče s svojo novo ženo preselil v Slovenijo, nakar sta se ločili državi Slovenija in Srbija, nakar je izbruhnila vojna. Zdaj, po koncu vojne, draga mati, sva spet skupaj v istem kraju. Šestdeset let je minilo. Sosedo so jokale.

Prvi rojstni dan

Moj najzgodnejši spomin iz otroštva sega verjetno v leto 1940. Družina je nekaj praznovala. Morda celo moj prvi rojstni dan. Bilo je sončno popoldne na nekem tlakovanem dvorišču. Moški so imeli kozarce v rokah. Bili so prekipevajoče volje. Nasmejani obrazi. Razposajeni. Neka ženska je pela. Jaz sem ravno shodil. Občudovali so moje prve korake, ki sem jih negotovo delal na kratki razdalji med mamo in babico. Babica je sedela na pručki. Tata in njegov dvojček Svetozar sta me metala drug drugemu visoko v zrak in me izmenično lovila. Jemalo mi je sapo in na smeh mi je šlo. Tata mi je iz osminke vlil v usta požirček rakije. Zapeklo me je. Zavrtelo se mi je v glavi. Opotekel sem se. To je bila moja prva pijanska omotica. Mama me je vzela v naročje in poljubljala na lica. Z ustnicami je popivnala moje solze. Opazil sem njen očitajoči pogled, ki je poletel v smeri očeta.

Jaz, bizantinec

V telefonskem imeniku Slovenije mrgoli priimkov češkega, nemškega, srbohrvaškega izvora. A ljudje, ki se z njimi podpisujejo, se imajo za prave Slovence.

Tudi jaz se imam pretežno za Slovenca. Pravim pretežno, ker je ob vsej moji asimiliranosti nekje v podsvetu moje eksistence skrit ostanek nečesa, kar tam ždi in le občasno privre na dan. Govorim in pišem slovensko, živim s Slovenko, moji otroci in vnuki govorijo slovensko, ne čutim vroče pripadnosti srbskemu plemenu, ne prakticiram pravoslavne vere. Srbstvo je zame neka speča, »ne daj bože« rezervna identiteta, rezervoar spominov na mladost, na neki paralelni svet: sredi morja grobsti in neobčutljivosti v tisti deželi še vedno živijo subtilne osebe. Sredi brezbriznosti te presenetita plemenitost in toplina. Sredi turbofolka, Ciganov in trobentačev slišiš Bajago in Balaševića. Sredi letargije, brezupa in naveličanosti te očarata humor in duhovitost.

V slovenskih sporih s Hrvati se praviloma postavljam na slovensko stran. Tudi takrat, ko je pravica morda, pravim morda, na strani Hrvatov. Globoko v sebi pa vem, da pravice ni in da je pravica le iluzija. Sve su to gluposti, bi rekel tovariš Moše Pijade. Ampak v vsakdanjem življenju pojem pravice prebiva tudi v glavah vrhovnih sodnikov, tudi v glavah velikih filozofov. Tudi najbolj pametni ljudje se občasno zanašajo na to, da je pravica na strani njihovih rojakov.

Ko Olimpija igra košarko proti Crveni zvezdi, ne vem čisto dobro, za koga naj navijam. Če gledam tekmo s slovenskimi prijatelji na pločniku pred lokalom Vesolje, se cenzuriram, da ne pokažem veselja, ko Teodosić doseže koš. Ko vseeno zaploskam, se sam sebi opravičujem, eh, jebi ga, kaj češ, dobri

so. Ali ni ta hinavščina v resnici govorica nezavednega? Ali ni to zadnji krik kosovske krvi, ki ga kultura tolerance ni mogla utišati? Ali ni to virus, ki ga civilizacijsko cepivo ni moglo ubiti? Vprašanje je, ali ga bo sploh kdaj.

Orhan Pamuk v romanu *Sneg* piše o turškem novinarju, ki je mnoga leta preživel v Nemčiji. Po eni strani hrepeni po tem, da bi se vrnil v Turčijo, ko pa se vrne, se v domovini ne počuti več doma. Orhanov junak ni več Turek in še ni Nемец. Izkoreninjenec je, dvoživka, morda tudi odpadnik. Nekaj podobnega sem tudi sam. Nisem več Srb, a ne morem reči, da sem že Slovenec. Bilo bi prav trapasto, če bi jaz izjavljal, da sem zaveden Slovenec.

Nekoč smo študentje s Poldetom Bibičem pijančevali v baru Slon in mi je Borut Trekman, ne spomnim se več, v kakšni zvezi, rekel, da sem renegat! Priznam, nisem imel pojma, kaj beseda renegat pomeni, a sem iz njegovega tona, ki je zvenel odkrito zaničljivo, nekako zaslutil, da ta kepa sala o meni ne misli nič lepega. Vstal sem in ga z vso močjo treščil po gobcu. Sekretar partijske celice na AGRFT je padel po tleh, iz nosu se mu je ulila kri.

Prva stvar, ki sem jo naredil, ko sem prišel domov, je bila, da sem vzel v roke Verbinčev *Slovar tujk*. Tam je črno na belem pisalo: odpadnik, odpadnica, kdor se izneveri svojemu prepričanju in prestopi v nasprotni tabor; *slabš.* izdajalec, izrod(ek). Ah, kako nezgredljiv instinkt imam! O, kako prav sem imel, da sem ga!

Ko sem se leta 1951 s starši iz Beograda priselil v Ljubljano, se od svojih slovenskih vrstnikov nisem razlikoval po barvi kože in las, po obleki in faci. Razlikoval sem se po jeziku. Nisem govoril slovensko. Nisem maral žgancev, ričeta, govnača, jote. Če sem bil zelo lačen, sem požrl klobaso, ostalo sem pustil. Sošolci so me takoj začeli klicati »bizantinec«. Izraz bizantinec je imel omalovažujoč prizvok, bil je neke vrste zmerljivka za pritepence iz vzhodne Juge. Bizantinec je takrat pomenilo toliko kot danes čefur. Avstrijec ali Čeh ali Madžar, celo Albanec nikakor ni mogel biti bizantinec. Celó Grk ni mogel biti bizantinec! Celó cigan ni mogel biti bizantinec! Oni so imeli neko svoje prirojeno dostojanstvo. Bizantinec alias čefur pa je bil »ta spodnji«, tisti, ki je preplaval Kolpo in se pripravljaj, da se bo naselil v slovenskih genih. Izraz bizantinec je imel kulturno-politični naboj, ki je napovedoval, kot bi rekli sociologi, turbulence v mednacionalnih odnosih.

Vse tisto, kar je sledilo – kulturno-politična glorifikacija Srednje Evrope, satanizacija Jugoslavije in čefurjev alias Srbov, histerija slovenskih nacionalistov, *Nova revija* and company –, je imelo za posledico, da mi vzdevek bizantinec ni niti malo godil. In čeprav sem se sorazmerno hitro in uspešno naučil slovensko, sem še dolga leta govoril z rahlim naglasom. Tu in tam sta me izdala izgovorjava vokalov, zlasti ozkih e-jev, in moj zamolki l. To je bil neusahljiv vir mojega bizantinskega kompleksa, mojega neskončnega zardevanja. V socialistični Jugoslaviji je na papirju sicer veljalo geslo »bratstvo in enotnost«, nekakšno

zapovedano spoštovanje vseh narodov in narodnosti, vseh jezikov, ras in religij, vendar to nam bizantin-
cem v Sloveniji ni dosti pomagalo. To je bila teorija. Ko sem na kakem šalterju povedal svoj priimek, je
uslužbenka dvignila glavo in me radovedno pogleda-
la. Med vojno smo bili -iči na lestvici priljubljenosti
niže od črncev iz črne Afrike. Večkrat me je zamikalo,
da bi rekel, poslušite, jaz nisem čistokrven Srb, moja
mati je pol Nemka, pol Hrvatica, moja babica je Gr-
kinja. Ampak nisem. Bil sem tiho. Nisem se mogel
poniževati. Kaj jih briga, kurce kranjske.

Pen

Vstopim v Pena in vidim, da Milena in Marjeta
Gregorač sedita z Matjažem Klopčičem. To mi ni
všeč. Kar strese me. Ta Klopčič! Še manj mi je všeč,
da ga Milena tako gleda. Prijazno? Ne, več od tega.
Občudujoče? Ne ravno občudujoče, ampak njen po-
gled gotovo ni nevtralen. Ne znam povedati, kakšen
je, ampak mi ni všeč! Pristopim k mizi, stegnem roko
in Klopčiču s kazalcem in sredincem desne roke čvr-
sto ukleščim nos, ga vrtim levo-desno in govorim, kaj
pa tle ta kurc dela, kaj pa tle ta kurc dela? Klopčič pa
pravi, ja gospod Jovanović, kaj vam pa je, kaj vam
pa je, gospod Jovanović, se izvije iz klešč in vstane.
Jaz zamahnem z desnico, a se Klopčič bliskovito
izmakne, zamahnem še enkrat, dvakrat, trikrat, a
Klopčič je bil državni prvak v floretu, ima dobre

reflekse! Planem proti njemu in končno mu kri iz kumare obarva srajco, moje srce zavriska, zapleše v prsih, Klopčič pa me dvakrat zadene v čeljust in naglo steče po stopnicah ven iz Pena. Jaz kričim za njim, ubou te bom, preklet peder, pazi se me! Sunce ti kalajsano! Vprašam Mileno, kje stanuje, ona pravi, ne vem. Kurac ne ve, ve, ampak noče povedat! Grevna na pošto, ji pravim, bom pogledal v imenik. Aha! Na Verovškovi je! Peljem na Verovškovo, Milena pa pravi, saj ga ni doma, misliš, da te bo doma čakal?! Ona protestno ostane v avtu, jaz pozvonim na Klopčičev zvonec, potem pa pritiskam na vse jebene zvonce v bajti, luči se prižigajo, okna se odpirajo, modeli v pižamah sprašujejo, kaj pa je, kaj pa je, jaz vidim, da ne bo nihče odprl, in začnem z vso silo brcati v vhodna vrata, stanovalci kričijo, saj je pijan, saj je pijan, jaz razbijem vrata in grem gor, a zaman. Klopčič, pizda, kot je, ima protivlomna vrata.

Ta kurc od hišnika me je tožil, po pošti sem dobil kazen za kaljenje nočnega miru, za kraval, ki sem ga delal pred bajto in po bajti, povrh sem seveda moral plačati nova hrastova vrata. Ko je naslednjič srečal Mileno, ji je Klopčič potožil, da sem mu strgal vse knofe na srajci. Joj! Vse knofe sem mu strgal! Joj! Kaj takega! Naj zahvali boga, da mu nisem potrgal ušes! Milena mu je rekla, oprosti, Matjaž, daj meni srajco, ti jih bom jaz prišla!

Kurbir frdaman

M. me je kot izurjena detektivka nepričakovano odkrila pri B., vdrla je v stanovanje, pretepla B. in me med zmerjanjem in klofutami odpeljala domov. »Kurbir frdaman nesramni, da te ni sram!!« Enkrat mi je ta ista M. postavila kovčke pred vrata. Bila je sibirski zima, burja me je grizla v ušesa, na podplatih so se mi delale ozeblin. Poklical sem Rifleta, da me je odpeljal do vasi Črni Vrh nad Idrijo. Tam sem najel Bosance, ki so prevažali drva s svojimi žilavimi hribovskimi konji. Uboge živali so se komaj prebijale skozi zamete snega, konjički so se opotekali, kovčki, prelepljeni z nalepkami hotelov iz evropskih prestolnic, so se valjali po snegu. Končno smo se znašli pred trikrat zaklenjeno ledeno hišo na mojem posestvu Mrzli Log 7. Rifle je plačal Bosance, jaz sem se spravil kuhat čaj.

$\frac{16}{17}$

Jaz, klavec

K puncu sem prišel skozi okno v pritličju zadet ko mina. Njena starejša sestra Lada je bila z gostom iz Amerike v sosedni sobi. Ni me marala! Ko je slišala, da seksava, je prišla v sobo in me hotela vreči ven. Pravzaprav se je namenila, da me bo spravila ven po isti poti, po kateri sem prišel. Zagrabila je mojo obleko, ki je ležala poleg postelje na tleh, in jo vrgla

skozi okno na cesto. Sredi sobe sem ostal nag. Pori-vala me je in kričala, ven, ven, ti prasec pijani! Ko sem jo klofnil, je začela vreščati kot tovarniška sirena. Iz sosednje sobe je kot rešilec prve pomoči pridrvel njen prijatelj in me tudi on potiskal proti oknu. Razpizdil sem se in zagrabil enega od nožev, ki so viseli na steni (moj bodoči tast je delal za Food and Agriculture Organisation v Gani in je od tam privlekel maske, mačete, nože in vso to kramo razobesil po stenah stanovanja na Stare pravde 3). Med prerivanjem se je Ladin jenki obrnil s hrbtom proti meni in takrat sem ga zbodel z nožem. Nož je zdrsnil v telo kot v puter. V naslednjem hipu sem zagledal, kako se po njegovi snežno beli srajci naglo širi rdeč madež. O groza! O jebenti! Vidi sem zavpil, pokliči rešilca! Ladi in Amerikancu je uspelo, da sta me skozi okno vrgla na cesto. Nista imela težkega dela, ker se nisem upiral. Oblekel sem se in stekel na policijo. Na policiji je dežurni imel nekega pacienta in sem moral počakati. Medtem ko sem čakal, sem se kar naprej po malem slinil; pizda, pizda, pizda! Končno je kifeljc nehal žvečiti sendvič in me vprašal: kaj mava pa midva? Ja, sem zacvilil, zaštihal sem človeka. No, je rekel, umirite se, sedite tule, bova naredila zapisnik. Tipkal je z dvema prstoma, in to je trajalo skoraj celo uro. Ko sem se mu izpovedal, je rekel, zdaj pa pejte domov! Kako domov, sem se začudil, a me ne boste zaprli? To ne gre tako hitro, tovariš, vas bojo s sodišča poklicali. In sem šel.

Celo noč nisem spal, žrl sem se: o jebenti, o jebenti, pa ja ne bo umrl, pa ja ne bo umrl, če bo umrl,

bom jaz morilec! Jaz bom klavec! Ne, kaj govorim, da bom klavec, jaz sem že klavec! Kakšno sranje! Poklical sem Vido, ki mi je povedala, da Gordon leži v kliničnem centru, da je rana 7 cm globoka in da je nož za malenkost zgrešil srce. O jebenti, o jebenti! Čez dva dni sem zbral korajžo, kupil kivi in pomaranče in šel v bolnico na obisk. Gordon je bil kul dedec, ni bilo videti, da bi gojil revanšistična čustva. Celo smehljaj se je! Na sodišče so me poklicali šele čez par mesecev. Najel sem odvetnico Ljubo Prenner, pisateljico, ki je nosila moške hlače, moški suknjič, kravato in kadila cigarilose. Izpovedala je, da sem bil tisti večer vinjen, da sem sicer fant z zlatim srcem in da svoje dejanje močno obžalujem. Sodnica me je strogo pogledala – a obžalujete dejanje? Obžalujem, obžalujem, sem zacvilil. In res sem obžaloval, častna beseda! Obsojen sem bil na šest mesecev pogojno. Dobro sem prišel skoz. Bog ve, koliko bi fasal, če bi sodnica vedela, da je bil Gordonov najboljši prijatelj bivši fant moje Vidočke.

Jokati ali ne jokati

Ko je Sara Isakovič na olimpijadi v Pekingu na 200 metrov prosto osvojila srebrno medaljo, sem jokal od ganjenosti. Jokal sem, ko je Primož Kozmus stal na zmagovalnem odru v Berlinu: igrali so slovensko himno, po mojih licih pa so tekli studenčki solz. Par dni pozneje, ko je umrla teta Lenka, najljubša oseba

v mojem življenju, nisem mogel iz suhih oči iztisniti niti kaplje. Matral sem se, da bi jokal, a ni šlo. Rad bi, da veste: nisem iz kamna, ampak na pokopališču ne morem jokati. Pred malim ekranom recimo pogosto jokam. Vživim se v zgodbo, v lik, in v trenutku me zalijejo hudourne solze. Kaj bo, če se bo moja Milena poslovila pred menoj? Če bi pogreb prenašali po televiziji, bi si stoprocentno oči izjokal, na britofu bo pa kriza. Ne bo šlo!

Tle bod in mir dej

Babica me nikoli ni puščala samega doma. Kamorkoli je šla, povsod sem šel z njo. Na trg, na obiske, v cerkev. V cerkvi mi je bilo neznosno dolgčas. Preden sva se odpravila od doma, mi je babica še zadnjič zabičala, naj bom na obisku pri bogcu čisto pri miru in tiho kot miška. V cerkvi me je ves čas držala za roko, da ne bi tekal naokoli in skrunil tišine božjega hrama. Ko je začutila, da postajam nemiren in se poskušam iztrgati iz njenega prijema, mi je večkrat močno stisnila dlan. Počakal sem, da so na koru zapeli, jo z levo roko cukal za krilo in potihoma sikal vanjo, greva domov, greva domov. Takrat me je dvignila, posadila na kolena in stisnila k sebi. Tle bod in mir dej!

Nočem biti šef

V socialističnem gledališču je načeloma tako, da je kolektiv vse, posameznik nič! Ali natančneje povedano: umetnik ni nič v smislu ničle, ampak je nič v smislu *nič več in nič manj od kakšnega drugega umetnika*; vsi smo ljudje, vsi smo enaki, vsi imamo enake pravice, skoraj enake plače in obveznosti. Nihče ni nepogrešljiv in nihče ni nezamenljiv! To je bil ta slavni egalitarizem, s katerim se je partija hvalila od Vardarja pa do Triglava, od Moskve do Tirane.

SMG ni bilo *moje* gledališče, čeprav sem si ga jaz praktično izmislil in ga iz povprečnega otroškega gledališča korak za korakom preoblikoval v to, kar je pretežno še danes, ampak nisem smel tega nikoli izreči na glas! SMG ni bilo moje v tistem smislu, kot je recimo Theater Mülheim a. d. Ruhr bilo in je gledališče Roberta Ciullija. Roberto je po svoji volji izbiral in nastavljal ljudi, s katerimi je želel sodelovati, in mu ni bilo treba v teatru trpeti nikogar, ki ni bil po njegovem okusu. Ni imel na vratu samoupravljaljskih potuhnjenecv! V vsakem trenutku se je natančno vedelo, da je Ciulli šef, da je uspeh gledališča njegovo delo. Gledališče je torej njegovo, čeprav ga subvencionirajo država, pokrajina in mesto. Pri nas se je vselej govorilo o uspehu kolektiva, o izjemnih zaslugah SMG za to in ono – mi smo dosegli hudiča in pol! Moja zasluga je bila skrita v povedku! Če bi bil SMG Living Theatre, se pravi gledališko pleme, ki čuti, diha in ustvarja kot umetniška družina, ne pa

kot čreda zavistnih uslužbencev in požrešnih sindikalistov, bi bilo to sprejemljivo. Rade volje bi bil skrit v povedku.

Neposredni povod za mojo odpoved v SMG je bil incident: na listu zasedbe za nov študij, ki sem ga izobesil na oglasni deski, je nekdo prečrtal določena igralska imena in napisal druga, na rob pa nakracal neslan komentar. Zahteval sem, da se storilec javi in opraviči. Ker se to ni zgodilo, sem dal odpoved. Vendar pa je bil ta dogodek le vrh ledene gore. Že nekaj časa sem opazoval peščico igralcev, ki so se precej očitno trudili, da bi me sprovocirali z aroganco in nedisciplino. Moral bi se spustiti z njimi v odkrit konflikt, odžagati dirigenta, pokazati zobe. Če bi le nastopil dovolj brutalno, bi jih zlahka likvidiral, kot bi rekel Primož Kozak. Vendar sem bil prizadet in užaljen. Moj oblastniški karakter je bil le ena plat medalje: na drugi strani je bil nekdo, ki je občutljiv in ranljiv. Spraševal sem se, zakaj se sploh ukvarjam s tem poslom in kaj imam od tega. Zakaj bi si mazal dušo s tem, da bi ljudem lomil hrbtenico? Najbrž si vsi mislijo, kako uživam v vodenju teatra, v tem, da sem »glavni«! A to je bilo le delno res. Slast in gnus, fascinacija in naveličanost sta se menjavali v čedalje krajših intervalih. Čedalje bolj sem imel občutek, da se kar precej žrtvujem za teater, da delam za druge, in ne zase, da kljub vabilom ne režiram izven SMG, da sem osebno na izgubi in da se kolegi tega premalo zavedajo. Pogrešal sem hvaležnost in spoštovanje, in to je bilo seveda patetično! Za svojo neumnost sem bil pripravljen obtožiti druge: Nihče ne ceni tega, da

se jaz pri tem ogabnem poslu žrtvujem. Tako neka-ko se je začela groteskna plat te mučne, a koristne inventure. Vse se je končalo s spoznanjem, da je ta epizoda mojega življenja izčrpana in da sem potreben spremembe. Pasijona je bilo nenadoma konec.

Zadrede z grobovi

Ko je zaradi srčnega infarkta nepričakovano umrl Primož, sin moje polsestre Dare, me je Dara vprašala, ali bi imel kaj proti, če bi ona pokopala Primoža v grob najinega očeta. Zagotovil sem ji, da me to ne bi niti najmanj motilo. Kot me ni motilo, ko je pred časom rekla, da bi svojo mamo Pavlo, mojo mačeho, ko pride njen čas, položila v Ljubov grob. Primoža sem imel rad. A ne glede na rad/nerad: kot vnuk sodi v grob svojega dedka. Basta, brez nadaljnjega!

Kje bi bila pa ti rada pokopana?

Jaz hočem biti kremirana in raztresena na hribu.

Na katerem hribu?

Tu na Žalah imajo hrib, na katerem raztresejo pepel umrlih.

Mislil sem, da bi bila rada s Primožem.

Jaz bom na hribu.

Okej, prav, pa na hribu!

Že veliko pred pogrebom mi je rekla, da je njen bivši mož Cveto izrazil željo, da bi tudi on ležal v grobu s Primožem. To je seveda najbolj naravna želja na svetu – oče želi ležati zraven sina. Moj prvi refleks

je bil velikodušen. Takrat sem nepremišljeno privolil, da, sem rekel, seveda, ampak meni to v resnici ni bilo všeč. Ta bivši Darin mož mi nikoli ni bil posebno pri srcu. Zdel se mi je nekam tuj in dolgočasen. Imel je zoprno pedersko bradico, ki mi je šla kar precej na živce. Imel je na prečo počesane mastne črne lase. Imel je kodrčke! Torej sem leta 2016 Ljubota izkopal na Žalah in zakopal na Bohinjski Beli. Ko bo prišla njegova ura, bo Cveto lahko mirno legel zraven Primoža. Ko jaz umrem, me bojo položili zraven mame in tata. To bo idealno! Združili se bomo, ki smo bili zaradi nesrečnih okoliščin razdruženi! Bilo je videti, da bo vsak prišel na svoje mesto in se bo ta stvar dokončno uredila.

Ampak se ni uredila in se ne bo! Kajti izkazalo se je, da sem naredil račun brez krčmarice: Dara je bila globoko nesrečna, ker njen sin ne bo počival z njenim očetom in njeno materjo! Očeta sem ji iztrgal iz groba, čeprav sem ji prej rekel, da nimam nič proti temu, da Cveto leži z njim v istem grobu. Fotra sem gladko odpeljal 68 km stran. Ker sem sebičen mačo, ker nje ne upoštevam niti toliko, kolikor je za nohotom črnega, ker Primoža nikoli nisem imel rad! Ker se ona spomni, kako sem njo in njenega otroka spodil iz hiše v Mrzlem Logu zaradi enega usranega vica, ki ga je povedal pri kosilu!

Ne, nikogar nisem spodil, ampak sem popizdil, ker je tamau povedal en nacionalističen vic o Bosancih!

Otrok je bil! Sedem let star otrok, ki ne šteka nacionalističnega strupa, otrok, ki se sproščeno smeje

enemu štosu, ki ga je slišal od sošolcev! Ti si intelektuallec, ti bi to moral zastopit!

Sama si pobasala fanta in zdivjala iz hiše!

Ja, ker si ti globoko v sebi en šovinist!

Jaz, šovinist? Se vidi, kako si vzgajala tega otroka. Tvoja mama je bila ena trnovska klerikalka, ena fanatična bogomolka, ves denar je zapustila cerkvi, zato da si ti zdaj brez prebite pare! Tako žlahto, tako mater imaš!

Dara je jokala, hlipala, smrkala, bila je neutolažljiva podalpska cmera!

Sama sem bila na Žalah, niti na izkop nisi prišel, ko so z lopatami kopali kamenje in pesek in so nekajkrat zadeli v Primoževo žaro, jo ruinirali, obtolkli. Srce se mi je trgalo. Obe žari je bilo treba odpreti, pregledati, katera je katera ... Primoževo sem očistila in jo z lastnimi rokami položila nazaj v grob. No, ampak ti si naredil svojo kombinacijo, kot si si jo zamislil. Brez najmanjšega sentimenta. Kamen imaš namesto srca! Si zdaj zadovoljen?

Ko sva se prvič skregala, to je bilo pred več kot tridesetimi leti, se potem pol leta nisva pogovarjala. Zdaj sva se spet na smrt skregala. In vse kaže, da bo tokrat trajalo.

Ko se upokojenci takole menimo, koliko prijateljev in znancev že zasula je lopata, se spominjamo svojih bližnjih in ugotavljamo, da jih je nemara več pod rušo kot nad njo. Tako se Charlus iz *V iskanju izgubljenega časa* potoži kneginji de Guermantes, ki jo je igrala Milena Zupančič: To je neznosno. Vsi so tako mrtvi. Hannibal de Bréauté mrtev. Antoine

de Mouchy mrtev. Charles Swann mrtev. Adalbert Montmorency mrtev. Spominjam se tudi prizora iz predstave *Heimatbuch* Kaće Čelan, ki sem jo režiral v Subotici, v kateri zbor žena izklicuje imena Nemcev, ki so umrli v srbskem taborišču. Pri vsakem imenu se je prižgala ena sveča. Bučala je presunljiva glasba Davorja Rocca. Na gostovanju v Mülheimu na Ruru so Nemci jokali.

Ko Milena sedi na klopki ob zunanjem zidu totenkamre pokopališča na Bohinjski Beli ima pred seboj vse družinske grobove. V največjem so Šilerjevi, kot se je po domače reklo družini: stara mama, stari oče, strici, tete, gospodarji kmetije in pa tisti, ki so umrli neporočeni, brez svoje družine. Levo od njega je grob Milenine mame Betke. V njem bo gotovo tudi Milena. Na desni je grob sestrične, ki je umrla zelo mlada, pa Milenine tete in njenega drugega moža, očima te sestrične. Malo više, v kotu na levi, je grob moje mame Eme, ki je od lani tudi grob mojega očeta. Neka dne bo tudi moj. Lepo je, ko smo vsi skupaj, in ko se ob rojstnih dnevih ali kakšnih drugih datumih družina zbere okoli njih, se počutimo kot občestvo, zlit s tradicijo in žlahto, dobromisleči, z umitimi srci, strpni, prijazni. S seboj prinesemo kaj za pod zob in kakšno flaško, starejši sedejo na klopco, ki sem jo dal jaz stricu Jožetu stesati, in nam je fletno. To posedaenje ob grobovih in druženje s pokojniki nas napolni z mirom. Pokojniki se vračajo med nas z vsemi zaslugami in dobrimi lastnostmi. V teh trenutkih pozabimo na razprtije, na zamere, na sovraštva, neka

jagnječja sprava nas drži skupaj kot hipnotizirano čredo, dokler hudič, ki preži onkraj zidu, ne tleskne s prsti in se spet zagrizemo drug drugemu v goltance.

Camus

Z Mileno sva vandrala po Provansi in v Lourmarinu zatavala na pokopališče. Povsem slučajno sva nalletela na grob Alberta Camusa. Grob je bil preprost, ne bi mogel biti bolj. Prav gotovo je bila to Camusova želja. Bil je zanemarjen, zemlja je bila posušena, cvetje je bilo uvelo. Šla sva si sposodit motiko, grablje in kanglo. Zalila sva rože in razrahljala zemljo. Milena je kupila svečo in jo prižgala. Slikala me je ob nagrobni plošči. Zapljusnila so me čustva, ki jih nisem prepoznaval. Kar na lepem, bumf! Veliki pisatelj leži v grobu, jaz, njegov zvesti bralec, pa stojim ob njem in švicam ko hudič.

$\frac{26}{27}$

Carlo

Carlo, bivši bokсар, je bil šef varnostnikov italijanske ambasade v Ljubljani. Bil je izjemno prijazen debelinko z astmo, angino pectoris in pešajočim srcem. Z Daro sta se zblížala po smrti najinega očeta. Na neki način je bil fotru zelo podoben. Zelo. Vse vikende je vozil iz Rima v Ljubljano in pri tem rušil lastne